

ARAP HALK HAREKETLERİ, BÖLGEDE DEMOKRATİKLEŞME İMKANLARI, LİBYA VE TÜRKİYE’NİN TUTUMU¹

Doç. Dr. ALİ RESUL USUL

Nisan 2011 | GPoT PB no. 23

ÖZET: Tarih’te her önemli gelişmenin sembolik bir başlangıç noktası vardır. Bazılarının Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi için “tektonik” bir değişime neden olduğunu iddia ettiği Arap dünyasındaki baş döndürücü halk hareketleri ya da bazı yazarların ifade ettiği gibi “Arap baharı” 17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu Muhammed Buazizi’nin kendini yakması ile başlatılmakla birlikte; bölge uzmanları ve siyaset bilimciler, zaten uzun süredir bölgede halkların huzursuzluğu, biriken gerilim ve rejimlerin gittikçe artan meşruiyet sorunlarına dikkat çekmekteydiler. Bu sunumda, genel olarak Arap dünyasındaki halk hareketlerinin dinamikleri, bölgede demokratik rejim ihtimali, Libya ve diğer Arap ülkelerine yönelik Türk dış politikasının özlü analizi yapılmaktadır.

Arap Dünyası ve Liberal Demokrasi: Arap İstisnacılığı Yaklaşımı

Genelde Müslüman Orta Doğu ve Kuzey Afrika, özelde de Arap dünyasında demokratik rejimlerin azlığı eskiden beri siyaset bilimciler tarafından anlaşılmaya çalışılmaktadır. Birçok önemli Batılı düşünür Müslüman Şark ülkelerinde var olan siyasal rejimleri “despotluğun” ve “tiranlığın” geçerli olduğu *Oryantal despot* çerçevesinde görürlerken, Batılı monarşilerin daha insancıl değerlerle çevrili olduğu düşünmekteydiler. *Şark* ve *Garp* arasında derin

¹ "Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Değişim Fırtınası" başlıklı Policy Brief, 11 Nisan 2011'de Küresel Siyasal Eğilimler Merkezi (GPoT) tarafından düzenlenen "Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Değişimi Anlamak" adlı yuvarlak masa toplantısında Şadi Ergüvenç tarafından sunulmuştur. Toplantı sonuçlarına ilişkin rapora şu linkten ulaşılabilir:

http://www.gpotcenter.org/dosyalar/GPT1_OrtadoguKuzeyAfrika_IST_11APR2011.pdf

ontolojik ve epistemolojik ayrışmaya² giden bu düşünürlerden Montesquieu, Batı rejimlerinde eşitsizlik olsa dahi, yasa, gelenek ve kuralların bu ülkelerde var olmasını çok önemseyerek, monarşilerin yetkilerinin bu şekilde sınırlanabildiğini, oysaki Şark toplumlarında ise despot yöneticilerin, tamamen keyfi bir şekilde ve çoğu zaman zalimane, halklarını yönettiklerini iddia etmekteydi.³

Daha sonraları, Müslüman ya da Arap istisnacılığı şeklinde daha sofistike ve “bilimsel” bir tarz ve üslupta gördüğümüz bu yaklaşıma göre, söz konusu demokrasi, liberal değerler ve insan hakları oluğunda, Müslüman Orta Doğu veya daha insafli bakış açısıyla Arap dünyası bir istisna teşkil etmektedir. Bilhassa liberal demokrasi Soğuk Savaş’ın bitiminden sonra küresel anlamda yükselişe geçerken, Arap coğrafyasında demokratik rejim adına yeterince kırırdanma olmayışı birçok sosyal bilimcinin dikkatini çekmiştir. Örneğin, Samuel P. Huntington, Orta Doğu’nun neden liberal demokrasinin küresel yükselişinde bir “istisna” olduğunu sormakta ve yazmış olduğu *Üçüncü Dalga* başlıklı önemli eserinde bu soruya cevap vermeye çalışmaktadır.⁴

Yalnızca Huntington değil birçok başka yazar ve araştırmacı “Arap anomalisi” adını verdikleri duruma izah getirmeye gayret etmişlerdir.⁵ En çok bilinen ve en eskisi, doğrudan bu bölgenin sahip olduğu dini ve kültürel değerler ile “demokratik eksiliği” izah etme çalışmalarıdır. Bu çalışmalar özellikle bu bölgede İslam Dininin yaygın olması ve İslam Dininin Hristiyanlık’ta olduğu gibi reform hareketinden geçmediği için hayatın bütün alanını kuşatıp seküler oluşumlara müsaade etmediği ve bu nedenle İslami karakter taşıyan otoriter rejimler dışında bu topraklarda demokratik rejimlerin kurulamayacağı iddia eden, artık nispeten eskimiş oryantalist ve yeni-oryantalist söylemlerdir.⁶

Bununla birlikte, Türkiye gibi Müslüman olup da görece demokratik rejimlere sahip olan ülkeler Müslümanlık ile demokrasinin bağdaşma imkânını ortaya koyunca bu konudaki tartışmalar Arap dünyasında bir anomali olma ihtimali üzerine yoğunlaşmaya başladı. Bu dönüşümün en güzel örneklerinden biri Alfred Stepan ve Graeme B. Robertson tarafından kaleme alınmıştır. Çalışmanın başlığı ise son derce açıklayıcıdır: “An ‘Arab’ More Than a ‘Muslim’

² Edward Said, *Orientalism*, New York: Vintage Books, 1979, s. 2.

³ Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, Londra: Verso, 1973, s. 463.

⁴ Samuel P. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman: University of Oklahoma Press, 1991, s. 65.

⁵ Simon Bromley, “Middle East Exceptionalism-Myth or Reality”, David Potter et al (der.) *Democratization*, Cambridge: Polity Press, 1997.

⁶ Elie Kedouri, *Democracy and Arab Political Culture*, Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 1992, s. 15.

Democracy Gap”.⁷ Yazarlar, çoğunluğu Müslüman ve Arap olan 16 devleti, 29 Müslüman ancak Arap çoğunluğu olmayan ülkeler (Türkiye, Malezya, Endonezya, Senegal ve Arnavutluk gibi) ile Freedom House’un verileri ile kıyaslamış ve sonuçta asıl sorunun Müslümanlık’tan ziyade Arap olma ile ilgili olabileceğini iddia etmişlerdir. Benzer bir şekilde, L. Diamond, 2008 Freedom House verilerini kullanarak, 16 Arap devletinin ortalamalarının 5,53 (Freedom House endeksinde en kötü not 7) iken diğer 30 Müslüman ülkenin ortalamasının 4,7 olduğunu ifade ederek aslında sorunun Arap dünyasında olduğunu ima etmektedir.⁸ Siyasal Kültür yaklaşımına büyük itirazlar yapılmış Arap dünyasının siyaset kültürünün otokrasi ve pasif boyun eğmeden ibaret olduğu düşüncesinin ahlaki ve metodolojik geçersizliği birçok yazar tarafından dile getirilmiştir.⁹

Arap dünyasında demokrasi eksikliğini izah etmek için, siyasal kültür kadar sık kullanılan başka yaklaşımlar da mevcuttur. Petrol zengini olan rejimlerin (Suudi Arabistan, Libya, Körfez ülkeleri gibi) bir çeşit “rant devleti” yarattıkları, vatandaşlarından vergi almadıkları gibi, vatandaşlarının refah seviyelerini yüksek tuttıkları ve böylece demokrasiye olan ihtiyacı azalttıkları iddiaları yanında,¹⁰ bu coğrafyada sivil toplumun devletler karşısında çok zayıf olmaları, sivil inisiyatif gösterememeleri; gene bu coğrafyada orta sınıfın yeterince güçlü olmadığı tezi gibi, birbirleri ile örtüşen birçok tez bulunmaktadır.¹¹

Yeni Durum ve Değişen Paradigma

Tunus, Mısır ve diğer birçok Arap ülkesinde bu yılın başından bu yana gelişen halk hareketlerinin bölgenin demokratikleşmesi çerçevesinde ne anlama geleceği konusu ciddi akademik tartışmayı hak etmektedir. Öncelikle, bilhassa Tunus ve Mısır’da meydana gelen halk hareketlerinin yukarıda kısmen çizmeye çalıştığım paradigmayı zorlamakta olduğu görülmektedir. Bu konuda ilk dikkat

⁷ Alfred Stepan ve Graeme B. Robertson, “An ‘Arab’ More Than an ‘Muslim’ Democracy Gap”, *Journal of Democracy* 14, 2003, ss. 30-44.

⁸ Larry Diamond, “Why are there no Arab democracies”, *Journal of Democracy*, 21(1), 2010, s. 94.

⁹ Lisa Anderson, “Democracy in the Arab World: A Critique of the Political Culture Approach”, Rex Brymen (et al) (der.) *Political Liberalization and Democratization in the Arab World Theoretical perspective*, Boulder: Lynee Rienner, 1995, s. 89.

¹⁰ Michael Ross, “Does Oil Hinder Democracy”, *World Politics*, 2001, ss.325-61; Terry Lyn Karl, *The Paradox of Plenty: Oil Boom and Petro-States*, Berkeley: University of California, 1997.

¹¹ A. R. Norton (der.) *Civil Society in the Middle East*, Leiden: Brill, 1996. Ayrıca, bkz. Larbi Sadiki, *Rethinking Arab Democratization: Elections without Democracy*, Oxford: Oxford University Press, 2009.

çeken husus, yukarıda özetle analiz etmeye çalıştığım Arap Dünyası’nda var olduğu iddia edilen demokrasi direnci söylemindeki “Arap” ifadesinin homojen ve özcü kullanımının ne kadar hatalı olduğunun ortaya çıkmasıdır. Hakikaten de sadece son birkaç ayda gelişen olayların bütün Arap coğrafyasında nasıl farklı yankılandığına hepimiz şahit olmuş durumdayız. Tunus, Mısır, Bahreyn, Libya, Cezayir, Suudi Arabistan ya da Yemen’in, hepsinin halkalarının büyük çoğunlukla Arap olmasına rağmen, demokratikleşme dinamikleri açılarından birbirlerinden farklı oldukları aşikârdır. Sadece bu açıdan bakıldığında özcü bir Arap yaklaşımı hatalıdır.¹²

Diğer yandan, 1990’lardan beri gelişen demokratikleşme literatürü, bir ülkenin demokrasiye geçmesi çerçevesinde daha önce ifade dilen yapısal ya da kültürel ön şartların gereksizliği noktasına özel bir önem vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, yukarıda iddia edilen ve Arap coğrafyasında demokrasi eksikliğini açıkladığı düşünülen yapısal ve kültürel faktörlerin belirleyiciliği sorgulanmalıdır. Oryantalist ve yeni-oryantalist söylemin bu bağlamdaki açıklamalarına aslında en iyi cevap Mısır ve Tunus’tan gelmiştir.

Bölgede Demokratikleşme İmkânları ve Engeller

Yıllarca ülkeyi yöneten otoriter liderlerin gitmesi ile Arap coğrafyasına liberal demokrasinin gelme ihtimalinin ne olduğunun yanında, zor bir uluslararası sorun olan ve kilitleme tehlikesi yaşayan Libya’da demokrasinin yeşerme ihtimali de merak konusudur. Benzer şekilde, Suriye, Bahreyn ve Yemen’de önümüzdeki günlerde demokrasiye geçme anlamında siyasi reformların yapılıp yapılmayacağı hususunda var olan muğlaklık hala devam etmektedir.

Bu bölgede “bulaşma etkisi” devam etmektedir şüphesiz. Bunun en önemli uluslararası faktörü liberal demokrasinin var olan küresel etkisidir. Liberal demokrasi, bilhassa Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel ağırlığını devam ettirmektedir. Her ne kadar, bazı önemli araştırmacılar, son yıllarda, liberal demokrasinin küresel düzlemde görece değer kaybetmeye başladığını düşünseler de¹³, liberal demokrasinin hala ciddi bir rakibinin olmaması Arap coğrafyasında demokratik değerlerin yaşama şansını arttırmaktadır.

¹² Illiya Harik, “Democracy, ‘Arab Exceptionalism’ and Social Science”, *Middle East Journal*, 60(4), 2006, s. 85.

¹³ Larry Diamond, “Why democracies survive”, *Journal of Democracy*, 22 (1), 2011, ss. 19-20.

“İslamcılar” Meselesi

Zaman zaman “İslami tehlike” nedeni ile de Batı yanlısı otoriter rejimlerin desteklenmesi şimdiye kadar bu bölgenin demokratikleşmesi sürecini olumsuz etkilediği gibi bu yaklaşımın bundan sonra da bu sürece zarar verme ihtimali mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında, Arap ülkelerinde bulunan “İslami” parti ve grupların Batı karşıtlığı olma ihtimali nedeni ile engellenmeye çalışılması bölgede demokratik rejimin ve kültürünün gelişmesini olumsuz etkileyecektir. Ayrıca bazı araştırmacılar, Arap dünyasında İslamcıların oy imkânlarının çok abartıldığı düşüncesindedirler. Bu yazarlara göre, Arap dünyasında yapılan son seçimler, aslında, İslamcıların korkulduğu kadar halk desteğine sahip olmadığını iddia etmektedirler.¹⁴ Ancak bu konuda farklı düşünenler de vardır.¹⁵

COUNTRY	PARTY	ELECTION YEAR	SEATS CONTESTED	TOTAL SEATS	% OF SEATS CONTESTED
Bahrain	al-Wifaq	2002	Boycott		
		2006	18	40	45
Egypt	Muslim Brotherhood	2000	70	444	15.8
		2005	161	444	36.3
Jordan	Islamic Action Front	2003	30	110	27.3
		2007	22	110	20
Kuwait	Islamic Constitutional Movement	2008	11	50	22
		2009	8	50	16
Morocco*	Justice and Development Party	2002	56	95	58.9
		2007	94	95	98.9
Yemen	Islah	1997	241	301	80
		2003	185	301	61.5

*Numbers for Morocco indicate contested districts (not seats).

Şu halde Arap coğrafyasında bulunan birçok ülkenin, bilhassa da Mısır ve Tunus gibi görece homojen olan ülkelerin rejimlerinin liberal demokrasiye geçmelerini beklemekle birlikte bu yolda büyük engeller olabileceğini

¹⁴ C. Kuzman ve Ijlal Naqvi, “Do Muslims Vote Islamic?”, *Journal of Democracy*, 21, 2010, ss. 52-53.

¹⁵ Shadi hamid, “Arab Islamist Parties Losing on Purpose?”, *Journal of Democracy*, 22 (1), 2011, ss. 68-80.

düşünmekteyiz. Birincisi, “liberal otoriter” rejimlerin yükselme ihtimali; ikinci olarak da bölgenin hassas uluslararası dengeleri nedeni ile ülkelerin kendi hallerine bırakılmamaları ve bilhassa büyük güçlerin bölgeyi kendi çıkarlarına göre yönlendirme arzularının bölgedeki olumsuz etkileri.

Libya

Mısır’da ve kısmen Tunus’ta yaşanan nispeten yumuşak olan geçiş süreci Libya, Bahreyn, Yemen ve Suriye’de daha sancılı ve kanlı olmaktadır. Bilhassa Libya’da şu anda bir kilitlenme yaşanmaktadır. Bu kitlemenin barış içinde ne şekilde aşılacağına dair hiç kimse de mucizevi bir formül bulunmamaktadır.

6 milyonluk Libya, 1969 yılından beri Kaddafi’nin diktatörlüğü altına yaşamaktadır. Bu süre içinde, kabilelerden başka, ülkede sivil toplumun yerle yeksan olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, Libya’da herhangi bir gerçek ve etkili sivil toplum örgütü ya da kurumsal yapılanma bulma imkânı yoktur. 140 civarında olduğu söylenen kabilelerin siyasetteki yerleri de tartışmalıdır.

Ülkede Bingazi merkezli Kaddafi aleyhtarı halk hareketleri 19 Mart tarihinde Fransız savaş uçaklarının 1973 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı bağlamında Kaddafi güçlerini bombalaması ve daha sonra uzun tartışmalar neticesinde NATO’nun operasyonu devralması ile farklı bir noktaya gelmiştir. NATO içinde Türkiye-Fransa arasında bu konuda derin çatlağın oluşması yanında hem Kaddafi hem de Kaddafi karşıtı hareketin niteliği müttefikler arasında tartışma konusu olmuştur. Ayrıca, Libya operasyonu hususunda yapılan en büyük eleştiri ise operasyonun nihai hedefi konusunda müttefikler arasında ve NATO’da var olan kafa karışıklığı ve belirsizliktir.

Şu anda Libya konusunda görülen manzara şudur:

1. Libya’nın doğusunu Kaddafi kaybetmiştir ama batısının muhalifler tarafından ele geçirilme ihtimali, Batılı büyük güçler bu işe et atmadığı sürece mümkün değildir.
2. Muhalif güçler nispeten acemi ve düzensiz görünümündedirler. Bunların eğitilmeleri uzun sürecektir. Ayrıca, muhaliflerin silahlandırılması meselesi NATO içinde ciddi çatlak konusudur. Bilindiği gibi Türkiye, açık bir şekilde muhaliflerin silahlandırmasına karşı olduğunu ifade etmiştir.
3. Libya’nın bu durumda ikiye bölünme ihtimali vardı ki bu arzu edilebilir bir durum değildir.

4. NATO ve müttefiklerin uçak ve füzelerine hedef olmak istemeyen Kaddafi güçlerinin daha farklı yöntemler kullanarak, örneğin, Misrata ve Ras Lanuf’daki muhaliflere saldırdığı görülmektedir. Bu durum, NATO güçlerinin işlerini zorlaştırmaktadır.
5. Muhaliflerin kimlerden oluştuğu konusunda yeterince bilgi yoktur. Muhalifler arasında El-Kaide sempatanları ya da militanlarının olduğu söylenmekte ancak bazı yazarlar bu durumun abartıldığını düşünmektedirler. Bu açıdan, muhalifler hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilmek için başta ABD olmak üzere birçok ülke girişimlerde bulunmaktadır.
6. Libya’ya, Irak’a olduğu gibi, büyük bir kara harekâtı yapılması noktasında başta ABD’nin isteksiz olduğu görülmektedir. Obama’nın Libya’ya müdahale konusunda çok hevesli olmadığı aşikârdır. Bu durum büyük ölçüde, Irak’ın işgali sırasında ve sonrasında G. W. Bush’un ve ABD’nin yıpranması gerçeği ile açıklanabilir. Obama, “liberal müdahalecilik” denilen siyaset konusunda daha dikkatli davranmaya çalışmaktadır.¹⁶ Bununla birlikte, ABD’de “despotların kolayca gitmeyeceği” tezinden yola çıkan bazı yazarlar ise ABD ve müttefiklerinin Kaddafi’yi daha fazla askeri yönden sıkıştırması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bununla birlikte, ABD’nin “liberal müdahalecilik” politikasının ABD’ye ve dünyaya zarar verdiğini ileri süren önemli kalemler de mevcuttur.¹⁷
7. BM yetkisi çerçevesinde NATO ve müttefiklerin nasıl Libya’da barışı sağlayacakları hala muammadır.
8. En sağduyulu çözüm olarak gösterilen Kaddafi’nin kendiliğinden çekilme ihtimalini destekleyen herhangi bir işaret şu anda yoktur. Son olarak, bu konuda Afrika Birliği’nin bir çözüm önerisinin Kaddafi tarafından kabul edildiğine yönelik haberler varsa da henüz bu haberler tam olarak teyit edilmemiştir.

Ya Kaddafi Sonrası Dönem?

Kaddafi’nin Libya yönetimini bırakması şüphesiz ülkenin selameti için çok yararlı olacaksa da Kaddafi’nin gitmesi ile her şeyin bir anda düzeleceğini

¹⁶ T. G. Ash, “Libya’s Escalating Drama Reopens the case for Liberal Intervention”, *Guardian*, 3 Mart 2011.

¹⁷ S. Walt, “Is America addicted to war?”, *Foreign Policy*, 4 Nisan 2011. http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/04/04/is_america_addicted_to_war

düşünmek doğru olmayacaktır. Bu nedenle, NATO ve müttefik güçlerin Kaddafi sonrası Libya’yı rehabilite etmek konusunda şimdiden hazırlıklarına başlaması gerekmektedir. Libya’nın demokrasiye evrilmesi yönünde olumlu ve olumsuz etkenler mevcuttur. Mukayeseli demokrasi çalışmalarının bize gösterdiği kadarı ile:

1. Libya’nın sahip olduğu petrol daha önce demokrasi için bir engel oluştururken, Kaddafi sonrası dönemde ekonomiyi geliştirme ve halkını zenginleştirme açısından faydalı olacağı aşikârdır. Demokratikleşme üzerine yapılan çalışmalar ekonomik büyüme ile liberal demokrasi arasında olumlu ilişkiler göstermiştir.¹⁸
2. Libya, nispeten, kimlik açısından homojendir. Bu ulusal Libya kimliğinin var olması demokrasiye geçiş açısından çok önemli olduğunu çalışmalar bize göstermektedir. Hatta, Juan Linz, Alfred Stepan ve D. Rustow gibi çok önemli mukayeseciler bir ülkenin demokratikleşmesi yönünde sadece ulusal-kimliği bir ön şart olarak göstermişlerdir.¹⁹
3. Bunula birlikte, Libya’da demokrasiye geçilse dahi demokratikleşmenin pekişmesi yönünde en önemli sorunlar arasında demokratik kurumların hiç olmaması, sivil toplumun ve orta sınıfın son derece zayıf olmasıdır. Daha önce hiçbir demokratik pratik yaşanmadığı için de doğal olarak demokratik siyasi kültürün gelişmesi zaman alacaktır.
4. Anayasa, siyasi partilerin kurulması ve parlamento gibi kurumların inşası sağlıklı bir demokratik rejim için çok önemlidir. Kurumların demokratikleşmede ne derece önemli olduğu Samuel P. Huntington’ın 1968’de kaleme aldığı *Political Order in Changing Societies* adlı eserinden buyana bilinmektedir.²⁰ Yeterince kurumsallaşma demokratikleşme sürecinin sağlıklı şekilde devam edebilmesi için hayati önemi haizdir.
5. İlk seçimlerin önemi çok büyüktür. Bu seçimler, eşit, adil ve yarışmacı bir şekilde yapılmalı ve dışarıda hiçbir muhalifin kalmasına müsaade edilmemelidir.

¹⁸ Przeworski, Adam et al. *Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950-1990*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

¹⁹ J. Linz, Juan ve Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1996.

²⁰ S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1968.

Değişen Ortadoğu ve Türk Dış Politikası

Türkiye’nin Aralık 2010’da Tunus’ta başlayan ve hızla Mısır’a ve daha sonra birçok Arap ülkesine dalga dalga yayılan Arap halk hareketlerine olan ilk anlık duruşu ve duruşunun zamanlaması sorunsuzdu. Kimliği “halkı Müslüman” ve demokratik olan Türkiye’nin Tunus ve Mısır’daki sivil ve medeni halk hareketlerini ölçülü bir şekilde desteklemesinin maliyeti hemen hemen hiç yoktu. Bununla birlikte, Türkiye, gene de Mısır’daki halk hareketlerini desteklerken ölçülü davranmaya özen göstermiştir.

Ancak, Türkiye için asıl zorlu günler Libya, Bahreyn ve Suriye’de rejim karşıtı halk hareketlerinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Öncelikle Libya’daki gelişmelere Türkiye’nin, Batılı güçlerin müdahale etmesini arzulamadığı görülmektedir. Türkiye, muhtemelen, bu düşüncesinde Fransa gibi ülkelerin Libya’da fazla zemin kazanmasını engellemeyi ummaktaydı. Ancak, Türkiye, Batılı devletlerin buraya müdahale etmeden Libya’da bir çözüm üretmeyi başaramadı ve Kaddafi’yi koltuğunu bırakmasına ikna edemedi.

Bu durumda Bingazi’ye doğru ilerleyen Libya ordusunun müttefikler tarafından bombalanması Türkiye’nin ciddi bir şekilde oyundan kopması anlamına gelebilecekti. ABD’nin NATO’nun devreye girmesi konusundaki ısrarı ile Türkiye’nin pozisyonu denk düşünce bu konuda Türkiye, müttefik güçler yerine NATO mekanizmasının asıl sorumlu kurum olarak devreye girmesinden memnun olmuştur. Ancak NATO’nun yetkiyi eline alması sorunların çözülmesine yeterli gelmemiştir.

Türkiye nüanslı bir dış siyaset izleme arzusundadır. Bir taraftan Libya’da daha önce kazandığı ekonomik zemini terk etmek istememekte ve Kaddafi rejimi ile görüşmeye devam etmekte; aynı zamanda da muhaliflerle görüşerek onların da kalplerini kazanmaya gayret etmekte hatta bu amaçla muhalif yaralıları bin bir zahmetle Türkiye’ye taşıyarak bir çeşit PR çalışması yapmaktadır. Bu amaçla dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu en son Libya dışişleri bakanı Abdullah Ubeydi ile görüşürken daha sonra muhalefetin sözcülerinden Muhammed Cibril ile de görüşmüştür.

Hükümet bu ikili faaliyeti Türkiye’nin nüanslı dış siyasetinin bir parçası olarak değerlendirirken, bazı yazarlar Türkiye’nin büyük bir ikileme düştüğünü ve ikilemin içinde kapana kısıldığını düşünmektedirler. Türkiye, Libya konusunda Kaddafi ve muhaliflere Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın ağzından üçayaklı bir barış planı önermiştir. Bu barış planının Kaddafi yanlıları ve karşıtları tarafından ne şekilde değerlendirildiğini henüz bilemiyoruz. Yukarıda bahsettiğimiz

kilitlenme göz önüne alınırsa Türkiye’nin önerdiği bu veya buna benzer çözüm önerilerinin çok önemli olduğu neticesine varabiliriz.

Türkiye benzer bir ikilemi hem Bahreyn hem de Suriye açısından yaşamaktadır. Bahreyn’in nüfusunun yüzde 70 civarında Şii olması ve 2006 seçimlerinde Şiilerin kazandığı başarı karşısında zorlanan Sünni rejim Türkiye’nin diğer bir ikilemini oluşturmaktadır. İran’ın bölgede artan etkisinden endişelenen Türkiye, bu açıdan Bahreyn’e reform çalışmalarını suhuletle yerine getirmesi gerektiğini telkin etmektedir. Şiilerin çoğunluğu oluşturduğu bu ülkede, demokrasi kendi dini ve etnik bağlılık ile birlikte gittiğinden, en azından kısa ve orta vadede, Şii etkinliğinin artması anlamına gelecektir. Bahreyn “vatandaşlık” çerçevesinde üretilecek kapsayıcı ulusal kimlik bağlamında reform çalışmalarını hızlandırması gerekmektedir. Bahreyn’in çok önemli olan jeostratejik pozisyonu yanında, Aden, ABD 5. Filosuna 1949’dan buyana ev sahipliği yapmaktadır.

Benzer ama farklı bir durum da Suriye için geçerlidir. Suriye’nin çoğunluğu (yüzde 74) Sünni iken, ülke Alawi (Nusayri) azınlıktan olan Beşar Esad tarafından yönetilmektedir. Suriye, hem etnik hem de mezhepsel anlamda daha karmaşık bir mozaik arz etmektedir. Türkiye’nin en büyük endişesinin Suriye’de olabilecek büyük toplumsal karışıklık, çatışma ve istikrarsızlığın bütün bölgeye nüfuz etme potansiyelinin olması ile ilgili olsa gerektir.

Bütün bu gelişmelerden Türkiye açısından şu sonuçlar çıkmaktadır:

1. Arap dünyasındaki bu değişim hakikaten Soğuk Savaş sonrası dünyada çok önemli bir dönüşüme yol açmaktadır. Türkiye’nin genel rejimi olan liberal demokrasi ile bu bölgenin halklarının genel istekleri arasında örtüşme yaşandığından var olan değişim Türkiye’yi yaşamsal bir tehlikeye koymayacağı gibi uzun vadede bölgeye demokrasi ile birlikte istikrar, ekonomik büyüme, modernleşme ve barış gelirse bu durum Türkiye’nin lehine bir durum oluşturacaktır.
2. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, demokratikleşme ucu açık bir süreç olacağından, bu bölgede krizler ve sıkıntılar kısa ve orta vadede nihayete ermeyecektir. Bu açıdan gerçekçi zeminlerden ayrılmak tehlikeli olabilir.
3. Bazı yazarlar, bölgede demokratikleşen ve istikrara kavuşan Mısır’ın Türkiye’ye bölgesel rakip olacağını, Türkiye’nin doldurmaya çalıştığı boşluğu dolduracağını ve bu nedenle de Türkiye’nin bölgesel etkisinde zemin kaybının yaşanacağını iddia etmektedirler. Bana göre ise uzun vadede demokratik ve istikrarlı Mısır bölgenin küresel siyasette daha fazla ön plana

çıkmasına neden olabilir ve bu konuda Türkiye ile daha çok yararlı işbirliği içine girebilir.

4. Bilhassa Libya sorunu bize NATO gibi Batı kurumlarının Türkiye’nin dış politikasında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, son Libya krizi nedeni ile Fransa’ya karşı durmada, Türkiye’nin ABD’nin desteğini alması gözden kaçırılmamalıdır.

Türkiye’nin bütün bir bölge için etik, ilkesel ve değişmeyen bir dış siyaset tarzı kurgulaması çok kolay değildir. ABD ve bütün diğer ülkeler gibi, Türkiye de, olaylar ve ülkelere göre değişik pozisyonlar alabilecek *a la carte* duruşlar sergilemeye devam edecektir.

ALİ RESUL USUL

Associate Professor Ali Resul Usul is an instructor in the Department of Political Science and International Relations at İstanbul’s Bahçeşehir University.

The opinions and conclusion expressed herein are those of the individual author(s) and do not necessarily reflect the views of GPoT Center or İstanbul Kültür University.

ABOUT GPoT

GLOBAL POLITICAL TRENDS CENTER

Global Political Trends Center (GPoT) is a nonprofit, nonpartisan research institution established under the auspices of Istanbul Kültür University in 2008.

Our mission is to conduct high quality, independent and innovative research and education, acting as a link between policy-making institutions, academia, civil society and the media.

The Center aims to achieve this by routinely bringing together opinion leaders, government officials and other policy-makers, analysts and members of the media from Turkey, the region and elsewhere. Our activities range from conducting projects and research that analyze the contemporary social, political and economic trends in regional and international politics and producing policy recommendations, contributing to public debate through roundtable discussions and international conferences to publishing policy briefs and monographs, among others.

In accordance with its mission, GPoT Center has been active in virtually all fronts concerning not only Turkish foreign policy but the current regional and international agenda, including Turkey's European Union accession process, the Cyprus issue, NATO, the Turkish-Armenian reconciliation process, issues in the Middle East and North Africa, national and regional democratization, the Arab-Israeli Conflict and, most recently, the Nagorno Karabakh conflict.

CONTACT DETAILS

Global Political Trends Center (GPoT)
Istanbul Kültür University
Atakoy Campus, Bakirkoy
34 156 Istanbul, Turkey

www.gpotcenter.org
info@gpotcenter.org
Tel: +90 212 498 44 65
Fax: +90 212 498 44 05

